

Vunduški peščenjak namesto ptujskogorski peščenjak - zahodne Haloze

The Vundušek sandstone instead of the Ptujška Gora sandstone in western Haloze

Bogoljub Aničič

Geološki zavod Slovenije
Dimičeva 14, 1001 Ljubljana, Slovenija

Anton Ramovš

Katedra za geologijo in paleontologijo
Univerza v Ljubljani, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija

Ključne besede: ptujskogorski peščenjak, vunduški peščenjak, miocen, zahodne Haloze, Slovenija.

Key words: Ptujška Gora sandstone, Vundušek sandstone, Miocene, western Haloze, Slovenia

Kratka vsebina

Ptujskogorski peščenjak je dobil ime po Ptujški Gori, kjer leži tudi cerkev Matere Božje, v katero so bili vgrajeni izdelki iz omenjenega peščenjaka. Ker na širšem območju Ptujške Gore prevladuje badenijski lapor, meniva, da to ime ni primerno za geološko terminologijo. Kamnolomi peščenjaka se nahajajo približno 4 km južno od Ptujške Gore v dolini potoka Vundušek in zaradi tega predlagava, da se ptujskogorski peščenjak preimenuje v **vunduški peščenjak**.

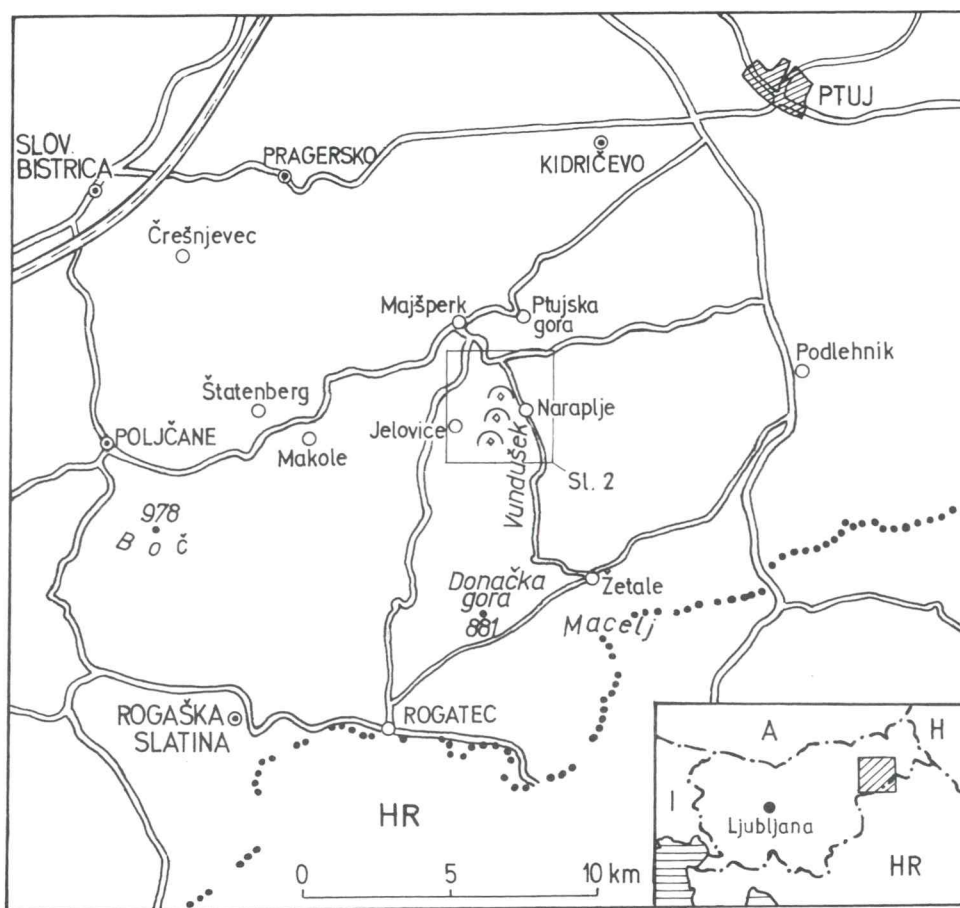
Abstract

The Ptujška Gora sandstone was named after Ptujška Gora where Saint Mary's church stands in which objects made of this sandstone occur. Since in the wider surroundings of Ptujška Gora Badanian marl prevails, we consider this name not appropriate for geologic terminology. The quarries of the sandstone are situated about 4 kms south in the brook Vundušek valley. We propose therefore to rename the Ptujška Gora sandstone into the Vundušek sandstone.

Uvod

Med gradbenimi in okrasnimi slovenskimi kamni se je že kar udomačilo ime ptujskogorski peščenjak. V osmi številki Geološkega zbornika, posvečenega arhitektonsko gradbenemu kamnu v Sloveniji in njegovi uporabi, je zanj naslednja razlaga: „Ptujskogorski peščenjak, ki je dobil ime po Ptujški Gori, dobimo blizu Majšperka,

nedaleč od ceste Neraplje-Žetale pri Bolfenku in Čretniku v Zadnički grabi. Je sred-njemiocenske helvetijske starosti. Peščenjak je v tanjših plasteh med peščenimi laporji ali kot debelejša skladovnica v zgornjem delu laporja. Kamnina je siv, zelenkasto siv do olivno siv drobnnozrnat kremenov peščenjak. Sestavljajo ga kremen, sljuda in drobci dolomita, magmatskih in metamorfnih kamnin. Iz ptujskogorskega peščenjaka so narejeni stebri in portali ter stopnišče cerkve na Ptujski Gori, nadalje spodnji del Florjanovega znamenja v Ptuj in Florjansko znamenje na Grajskem trgu v Mariboru. Ta peščenjak so uporabili v Mariboru pri gradnji starega železniškega mostu, kamnitega cestnega mostu čez Dravo, pri stolnici in pri zidovih ter portalih gradov Vurberg, Ravno polje, Goričko in Štatenberg“ (B u s e r et al., 1987, 38).

Sl.1. Položaj nahajališča vunduškega peščenjaka

Fig.1. Location of Vundušek sandstone

V knjižici Naravni kamen: Kamnarsko geološki leksikon piše o ptujskogorskem peščenjaku: „Po Ptujski Gori pri Ptuj u imenovani sivi, zelenkasto do olivno sivi drobnozrnati miocenski peščenjak. Veliko ga je v okolici Majšperka. Iz njega so npr. stebri, portali in stopnišče pri cerkvi na Ptujski Gori, uporabili so ga za gradnjo starega železniškega in cestnega mostu v Mariboru, za več gradov in drugo.“ (V e s e l et al., 1992, 70).

Po imenu ptujskogorski peščenjak sodeč naj bi bila Ptujška Gora s hribovitim ozemljem med Polskavo na severu in Dravinjo na jugu iz srednjemiocenskega helvetijskega peščenjaka. V resnici pa je vse to ozemlje predvsem iz badenijskega laporja z redkimi peščenimi vložki, delno tudi iz otnangijskega in karpatijskega peščenega laporja ter sarmatijskega laporja in peska. Na grebenu, kjer stoji tudi ptujskogorska cerkev, prevladujejo badenijske laporne plasti, ki se vlečejo od Pečk na zahodu do Zg. Pristave na vzhodu (Ž n i d a r č i č & A n i č i č , 1995, 76). Vsi izdelki, imenovani v omenjenih publikacijah, niso iz ptujskogorskega kamna. Zato tudi med geologi napačno udomačeno ime ptujskogorski peščenjak ni pravilno.

Peščenjak je bil poleg gradnje cerkve na Ptujski Gori uporabljen še pri graditvi številnih sakralnih in drugih objektov na širšem območju Haloz, Ptuja in vse tja do Maribora. Pridobivali so ga v več kamnolomih, v glavnem na levem pobočju Vunduškega potoka. Potok se severno od naselja Naraplje izliva v Jesenico, ta pa pri Stanečki vasi v Dravinjo. Kamnolomi tega kamna so zahodno od vasi Naraplje, približno štiri kilometre južno od Ptujске Gore in južno od aluvijalne ravnice Dravinje (sl. 1).

Geološki okvir vunduškega peščenjaka

Ozemlje, kjer izdanja vunduški peščenjak, pripada zahodnim Halozam, ki imajo drugačno kamninsko sestavo kot ozemlje med Polskavo in Dravinjo, kjer leži tudi Ptujška Gora. Uvrščamo ga v Južne Karavanke, ki se preko Boča nadaljujejo v Haloško antiklinalo, tu in tam z manjšimi gubami in prelomi. Haloze sestavljajo terciarne kamnine večinoma otnangijske in karpatijske (helvetijske) starosti. V spodnjem delu prevladujejo laporji, peščeni laporji in glinovci. Više se ponekod menjavata peščenjak in lapor. V zgornjem delu otnangija in v karpatiju so v severnem delu Haloz ponekod konglomerati in peščenjaki, peščenjak prevladuje. Konglomerat sestavljajo kremenovi, apnenčevi in dolomitni prodniki ter prodniki magmatskih in metamorfnih kamnin, povezuje pa jih glineno ali peščeno vezivo. Peščenjak se pogosto menjava s tankimi konglomeratnimi vložki. V peščenjaku prevladujejo kremenova zrna, drobcji različnih karbonatnih, vulkanskih in metamorfnih kamnin, zlepljeni s kremenovim in karbonatnim vezivom. Med peščenjakovimi plastmi so tudi tanke pole laporja, glinenega laporja ali glinovca (A n i č i č & J u r i š a , 1985).

Vunduški peščenjak kot gradbeni kamen

Peščenjak v dolini Vunduškega potoka in na njegovem levem pobočju so lomili v več kamnolomih, povsod pa ima približno enake značilnosti. Je sivo zelen, različki z več glinenih mineralov pa so rjavorumenkasti. Peščenjakove plasti so debele od nekaj centimetrov do dveh metrov, ponekod celo dva in pol metra. Med skladi so tu in tam do deset centimetrov debele pole laporja, glinenega laporja ali glinovca. Produktivna

skladovnica je debela od 35 do 50 m in predstavlja velikanske rezerve naravnega okrasnega kamna. V njenem vrhnjem delu se običajno konča s tanko plastnatim peščenjakom.

V peščenjaku in drobnozrnatem konglomeratu je pogostna postopna zrnastost. Spodnje dele konglomerata sestavljajo drobni kremenovi, apnenčevi in dolomitni prodniki, ter bolj poredko prodniki magmatskih in metamorfnih kamnin, debeli do pet milimetrov. Navzgor postajata konglomerat in peščenjak bolj drobnozrnata.

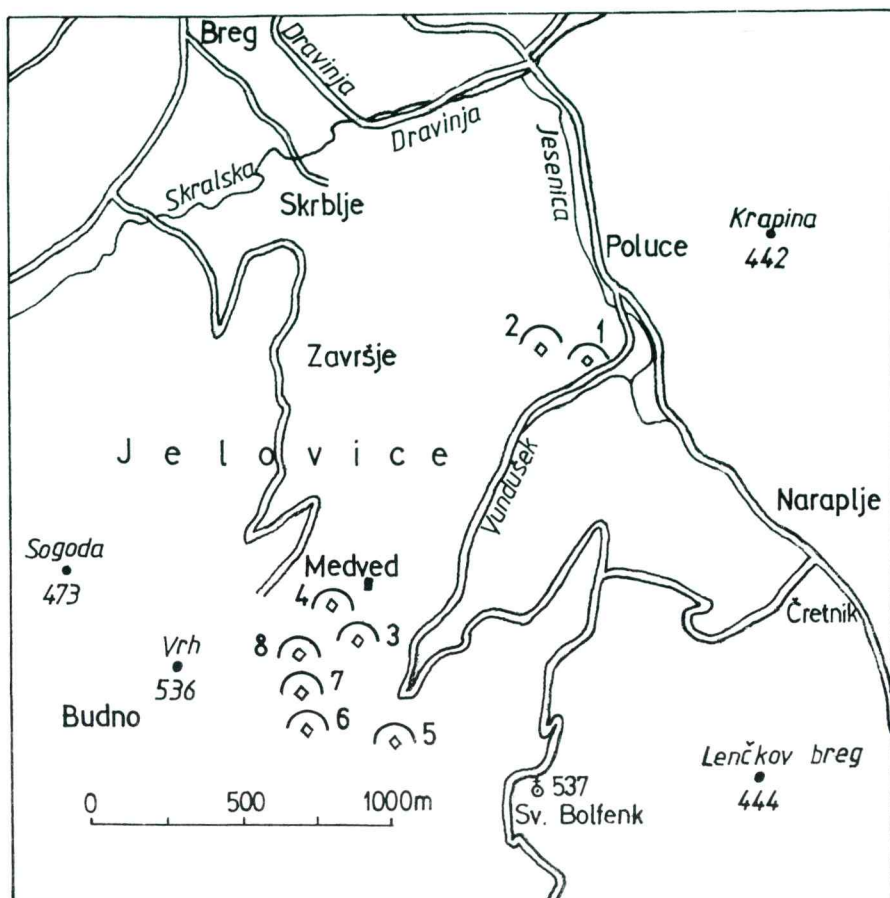
V kamnolomih so skladi v normalnem položaju, niso zgubani, v njih tudi ni večjih zdobljenih con. So le manjši prelomi in ob njih razpokane plasti.

Vsi pregledani vzorci peščenjaka imajo približno enako sestavo. Prevladujejo detritična zrna. Najbolj pogosten je kremen (40 do 60 %), za njim dolomit (8 do 20 %) in muskovit (2 do 7 %) manj pa je drobcev apnenca, roženca, biotita, glincev, neprosojnih mineralov, ter metamorfnih in vulkanskih kamnin (manj kot 5 %). Glede na sestavo ga lahko poimenujemo kremenov ali dolomitno kremenov peščenjak (K o v i č, 1988). Kemične analize so dale naslednje odstotne vrednosti: SiO_2 niha od 50,80-64,05 % (najbolj pogosto je ta vrednost od 61 do 63 %); Al_2O_3 od 6,08-10,09; Fe_2O_3 od 3,70-5,56; CaO od 6,53 do 10,79; MgO od 3,09 do 3,75; SO_3 od 1,58 do 3,06; TiO_2 od 0,47 do 0,72; Na_2O 0,68 do 0,94; K_2O od 0,82 do 1,47 in žaroizguba od 9,59 do 13,70 (J e r š e, 1989). Silikatna analiza je bila narejena v laboratoriju RRPS v Trbovljah.

Kamnolomi v dolinu Vundušek

V dolini Vundušek in na njenem levem pobočju je osem večjih ali manjših kamnolomov (sl. 2.), ki pa so opuščeni. Vsi leže na ozemlju, ki pripada vasi Jelovice. Le v občinskem kamnolomu občasno še lomijo kamen za tehnično gradbene namene, kadar so npr. potrebna nasipavanja cest in zasipavanja pri poplavih in pri podobnih sanacijah. Naslednjih osem kamnolomov je še dobro ohranjenih.

1. Brglezov kamnolom je blizu Brglezove domačije, v spodnjem delu doline Vundušek in nedaleč od sotočja potokov Vundušek in Jesenice. Kraj ima domače ime Poluce.
2. Gojkovičev kamnolom je od 150 do 200 m v hribu severnozahodno od Brglezovega kamnoloma, pod domačijo Parkelj.
3. Verjetno največji kamnolom na tem območju je občinski kamnolom. Nahaja se približno 1,5 do 1,7 km od odcepa ceste za dolino Vundušek od glavne občinske ceste Majšperk-Žetale. Do njega pelje slaba makadamska cesta 150 do 200 m iz doline Vundušek proti domačiji Medvedovih. Ta kamnolom občasno še obratuje.
4. Medvedov kamnolom je dobrih 150 m od občinskega kamnoloma in v neposredni bližini Mevedove domačije.
5. Korazov kamnolom leži okoli 100 m od ostrega ovinka v dolini Vundušek, preden se cesta začne vzpenjati proti Sv. Bolfenku.
6. Furmanov kamnolom je v grapi, ki poteka iz doline Vundušek proti Vrh 536 m in domačiji Budno, 200 do 300 m od glavne ceste pred ostrim ovinkom, kjer se cesta začne vzpenjati proti Sv. Bolfenku.
7. Pruh pri krmišču za gozdne živali. Kamnolom leži kakih 100 m severno od Furmanovega kamnoloma.
8. Purgov pruh je v isti dolinici kot prejšnji in sicer ob potoku kakih 150 m navzgor.

Sl. 2. Položaj opuščenih kamnolomov vunduškega peščenjaka
 1 - Brglezov kamnolom, 2 - Gojkovičev kamnolom, 3 - Občinski kamnolom,
 4 - Medvedov kamnolom, 5 - Korazov kamnolom, 6 - Furmanov kamnolom,
 7 - Pruh pri krmišču, 8 - Purgov pruh

Fig. 2. Location of abandoned quarries of Vundušek sandstone
 1 - Brglez quarry, 2 - Gojkovič quarry, 3 - Community quarry,
 4 - Medved quarry, 5 - Koraz quarry, 6 - Furman quarry,
 7 - Pruh pri krmišču, 8 - Purgov pruh

Sklep

Izdelki iz kremenovega peščenjaka v cerkvi Matere Božje na Ptujski Gori in ob njej so bili vzrok, da so kamen poimenovali kar ptujskogorski peščenjak. Ime pa ni posebej primerno. Ptujška Gora in vse ozemlje med Polskavo in Dravinjo je namreč večji del iz badenijskega laporja in tam ni kremenovega peščenjaka. Namesto dosedanjega imena ptujskogorski peščenjak predlagava zato ime **vunduški peščenjak**. Je otnagi-

jske in karpatijske starosti, ime pa naj ima po Vunduški dolini v zahodnih Halozah, kjer so ta peščenjak nekoč lomili v vsaj osmih kamnolomih in ga vozili tudi na Ptujsko Goro. Razen na Ptujski Gori je iz tega kamna veliko portalov in drugih izdelkov tudi v Halozah, na širšem ozemlju Majšperka, večina spomenikov na Ptuj in precej tudi v Mariboru.

The Vundušek sandstone instead of the Ptujška Gora sandstone in western Haloze

Conclusions

The reason for naming the stone the Ptujška Gora sandstone are various objects made of this quartz sandstone in the Saint Mary's church at Ptujška gora and around it. The name is not well chosen. The hill of Ptujška Gora and the entire territory between Polskava and Dravinja consist largely of Badenian marl, while sandstone is absent. Instead of the present name Ptujška Gora sandstone we therefore propose the name Vundušek sandstone. The rock is of Oligocene and Carpathian age, and the name is derived from the Vundušek valley in western Haloze where this sandstone was quarried in at least eight quarries, and transported also to Ptujška Gora. Next to Ptujška Gora, many portals and other architectural elements made of this stone are found also in Haloze, in the wider area of Majšperk, of it are most of the monuments at Ptuj and many in Maribor.

Literatura

- Aničić, B. & Juriša, M. 1985: Tolmač za list Rogatec L 33-68. Osnovna geološka karta SFRJ 1:100.000. Zvezni geološki zavod Beograd, 76p, Beograd.
- Buser, S., Aničić, B. & Terzan, M. 1987: Terciarni arhitektonsko-gradbene kamnine vzhodne Slovenije. - Geološki zbornik, 8, Arhitektonsko gradbeni kamen v Sloveniji in njegova uporaba, 37-40, Ljubljana.
- Jerše, Z. 1989: Poročilo o geoloških raziskavah litavskega apnenca severno od Maribora (nahajališa Vundušek, Pečice in Hrastovec). - Arhiv Geološkega zavoda Slovenije, Ljubljana.
- Kovič, P. 1988: Poročilo o petrografski preiskavi vzorcev sedimentnih klastičnih kamnin iz jeder vrtn V-2 in V-3 - Vundušek. - Arhiv Geološkega zavoda Slovenije, Ljubljana.
- Veselič, J., Strmole, D., Senegačnik, A., Pavšič, J. & Pavlovec, R. 1992: Naravni kamen: Kamnarsko-geološki leksikon. - Geološki zavod - Inštitut za geologijo, geotehniko in geofiziko, Združenje slovenske kamnarske industrije, Odsek za geologijo, FNT Ljubljana, 100p, Ljubljana.
- Znidarčič, M. & Aničić, B. 1995: Geološke razmere med Halozami in Slovenskimi Goricami. - Geološki zbornik, 10, 76, Ljubljana.